

دانشنامه
حج و حرمین شیرین

آبار علی - احصاء و صد

جلد اول

پژوهشکده حج و زیارت

ابو عبیدہ جراح: صحابی مشهور

نقش آفرین در ماجرای سقیفه

عامر بن عبدالله بن جراح (م. ۱۸ ق.)، مشهور به ابو عبیدہ جراح، صحابی پیامبر ﷺ و از تیره بنی حارث بن فهر از قریش بود. در نسب او پس از ذکر کنیه، بر خلاف رسم عرب، نام جدّ (جراح) به جای آمده است.^۳ وجهی برای این نام در منابع یاد نشده است؛ اما با توجه به فراوانی آن می توان گفت از اسامی رایج در میان اعراب بوده؛ گرچه به معنای پزشک جراح نیز به کار رفته است.

ابو عبیدہ یکی از ۱۷ نفر با سواد مکه هنگام ظهور اسلام بود.^۴ وی در روزگار جاهلیت برای مکیان گورکنی می کرد.^۵ درباره پدر او سخنان متناقض گفته اند. بر پایه نقلی، پدر وی پیامبر ﷺ را درک کرد و اسلام آورد.^۶ بر پایه گزارشی دیگر، پدر او از مخالفان پیامبر ﷺ بود و ایشان را سب می کرد. گفته اند: به همین سبب، ابو عبیدہ در جنگ بدر سر پدر خود را برید و نزد پیامبر ﷺ آورد.^۷ صحت این گزارش با تردید روبه روست؛ زیرا به گفته

آمد^۱ و در پی شکایت شیعیان به امیر مکه، حیاچ به دستور وی تازیانه خورد. به نقل ذہبی (م. ۷۴۸ ق.) او در مکه دارای خاندانی بوده است.^۲

◀ منابع

تاریخ الاسلام: الذہبی (م. ۷۴۸ ق.)، به کوشش عمر عبدالسلام، بیروت، دار الکتب العربی، ۱۴۱۵ ق؛ سیر اعلام النبلاء: الذہبی (م. ۷۴۸ ق.)، به کوشش الارنؤوط، بیروت، الرساله، ۱۴۰۶ ق؛ شذرات الذهب: عبدالحی بن عماد (م. ۸۹۰ ق.)، به کوشش الارنؤوط و دیگران، دار ابن کثیر، دمشق، ۱۴۰۶ ق؛ طبقات الشافعیة الكبرى: تاج الدین السبکی (م. ۷۷۱ ق.)، به کوشش الحلو و دیگران، هجر للطباعة و النشر، ۱۴۱۳ ق؛ طبقات الشافعیة: ابن قاضی شہبۃ دمشقی (م. ۸۵۱ ق.)، به کوشش الحافظ عبدالعلیم خان، بیروت، عالم الکتب، ۱۴۰۷ ق؛ العبر فی خبر من غیر: الذہبی (م. ۷۴۸ ق.)، به کوشش محمد السعید، بیروت، دار الکتب العلمیة، معجم المؤلفین: عمر رضا کحاله، بیروت، التراث العربی؛ موسوعة طبقات الفقهاء: اللجنة العلمیة فی مؤسسة الامام الصادق (ع.)، مؤسسة الامام الصادق (ع.)، قم، ۱۴۱۸ ق؛ السوافی بالوفیات: خلیل بن ایبک الصّدی (م. ۷۶۴ ق.)، بیروت، دار النشر، ۱۴۱۱ ق.

علی اصغر احمدی

۳. نک: انساب الاشراف، ج ۱، ص ۲۵۷، ج ۱۱، ص ۶۷، تاریخ

دمشق، ج ۲۵، ص ۴۴۴، الاصابه، ج ۲، ص ۴۷۵.

۴. فتوح البلدان، ص ۲۵۷.

۵. السیرة النبویة، ج ۲، ص ۶۶۴.

۶. انساب الاشراف، ج ۱، ص ۲۵۷.

۷. البیضاء و التاریخ، ج ۵، ص ۸۷.

۱. تاریخ الاسلام، ج ۲۴، ص ۲۷۷؛ طبقات الشافعیة، ج ۴، ص ۲۵۰.

شذرات الذهب، ج ۲، ص ۴۰۸.

۲. تاریخ الاسلام، ج ۳۴، ص ۲۷۶.

با استاد به گزارشی که سن او را در جنگ بدر ۴۱ سال دانسته^{۱۱}، می‌توان گفت هنگام اسلام آوردن ۲۷ سال داشته است. وی از دعوت کنندگان به اسلام در زمان دعوت مخفیانه پیامبر ﷺ در مکه بود.^{۱۲} نام او در شمار ۱۰ مهاجر نخستین یاد شده که پیش از جعفر بن ابی طالب به حبشه هجرت کردند.^{۱۳} برخی مورخان گفته‌اند که وی در مهاجرت دوم به حبشه رفت.^{۱۴} بعضی نیز او را حاضر در هر دو هجرت دانسته‌اند.^{۱۵} وی پس از هجرت پیامبر ﷺ به مدینه، از حبشه به مکه بازگشت و سپس به مدینه مهاجرت کرد و در خانه کلثوم بن هدم که خانه مردان مجرد بود، ساکن شد.^{۱۶}

پیامبر ﷺ میان او و سعد بن معاذ بن نعمان (م. ۵۵ق.)^{۱۷} یا سالم مولای ابی‌حذیفه (م. ۱۲ق.)^{۱۸} و یا بلال حبشی (م. ۲۰ق.)^{۱۹} پیمان برادری بست. وی با محمد بن مسلمه

برخی مورخان، پدر وی از رؤسای قریش در جنگ فجار بود و مرگ او پیش از اسلام رخ داد.^{۲۰} برخی این داستان را از ساخته‌های روزگار فضیلت‌سازی برای صحابه به شمار آورده‌اند.^{۲۱} مادر ابو عبیده، امیمه بنت غنم بن جابر، از تیره بنی حارث قریش بود که بعدها اسلام آورد.^{۲۲}

در منابع شیعی، شأن نزول آیاتی چون ۹۰ مائده/۵، ۵۱ قلم/۶۸، ۷۴ توبه/۹، ۱۰۸ نساء/۴، ۷۹-۸۰ زخرف/۴۳^{۲۳} و ۲۵-۲۶ محمد/۴۷^{۲۴} در نکوهش ابو عبیده یاد شده است.

◀ ابو عبیده در روزگار پیامبر ﷺ:

گفته‌اند که ابو عبیده همراه ارقم بن ابی ارقم (م. ۵۵ق.) و عثمان بن مظعون (م. ۳ق.) اسلام آورد و از نخستین مسلمانان به شمار می‌رود.^{۲۵} برخی اسلام او را به دست ابوبکر دانسته‌اند.^{۲۶}

۱۲. الطبقات، ج ۳، ص ۱۱۴؛ المعارف، ص ۲۲۸.
 ۱۳. نکتة انساب الاشراف، ج ۱، ص ۱۴۰.
 ۱۴. السیرة النبویه، ج ۱، ص ۳۲۹؛ البداية و النهایه، ج ۳، ص ۳۲۱.
 ۱۵. الطبقات، ج ۷، ص ۲۶۹؛ الاستیعاب، ج ۴، ص ۱۷۱۰.
 ۱۶. انساب الاشراف، ج ۱، ص ۵۵۷؛ الاصابه، ج ۳، ص ۴۷۵.
 ۱۷. نکتة السیرة النبویه، ج ۱، ص ۳۶۹.
 ۱۸. السیرة النبویه، ج ۱، ص ۵۰۵؛ الطبقات، ج ۳، ص ۴۲۱.
 ۱۹. الطبقات، ج ۲، ص ۸۸، ۳۱۳؛ المحتر، ص ۷۱؛ انساب الاشراف، ج ۱، ص ۲۵۷.
 ۲۰. الاصابه، ج ۱، ص ۴۵۵.

۱. المحتر، ص ۱۷۰؛ الاصابه، ج ۲، ص ۴۷۶.
 ۲. دائرة المعارف قرآن کریم، ج ۲، ص ۲۶؛ دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ج ۵، ص ۷۱۸.
 ۳. المعارف، ص ۳۲۷؛ الاصابه، ج ۳، ص ۴۷۵.
 ۴. البرهان، ج ۲، ص ۳۶۰.
 ۵. الکافی، ج ۲، ص ۵۶۶-۵۶۷؛ من لایحضره الفقیه، ج ۲، ص ۵۵۹.
 ۶. تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۰۱.
 ۷. تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۳۷۵؛ الکافی، ج ۸، ص ۳۲۴.
 ۸. الکافی، ج ۱، ص ۴۲۱؛ ج ۸، ص ۱۸۰.
 ۹. الکافی، ج ۱، ص ۴۲۱؛ البرهان، ج ۴، ص ۸۸۴.
 ۱۰. السیرة النبویه، ج ۱، ص ۲۵۲-۲۵۳؛ الطبقات، ج ۳، ص ۳۹۳؛ سیر اعلام النبلاء، ج ۱، ص ۵، ۶، ۱۴۴.
 ۱۱. السیرة النبویه، ج ۱، ص ۳۱۴؛ الرياض النضره، ج ۳، ص ۳۴۶.

(م. ۴۶۶). نیز برای برخورداری از میراث^۱ پیمان برادری برقرار کرد. روایتی از انس بن مالک در زمینه شراب نوشیدن ابو عبیده همراه ابی بن کعب و ابوطلحه انصاری در دست است.^۲

روایت‌ها از حضور ابو عبیده در جنگ بدر و اُحد به سال سوم ق. حکایت دارند. در جنگ احد از اندک کسانی بود که تا آخرین لحظه ایستادگی و از پیامبر ﷺ دفاع کردند. او به مداوای زخم‌های مجروحان نبرد پرداخت و حلقه زرهی را که در پیشانی پیامبر فرورفته بود، با دندان بیرون کشید و از همین رو، دندان‌های پیشینش شکست و از این جهت او را اَثرَم یا اَتم گفتند.^۳ منابع شیعی گزارش داده‌اند که در این ماجرا تنها علی رضی الله عنه و ابودجانه (م. ۱۲۰ ق.) در کنار پیامبر رضی الله عنه ماندند.^۴ در برخی منابع آمده که فردی به نام عقبه بن وهب حلقه‌ها را از چهره پیامبر رضی الله عنه بیرون آورد.^۵

ابو عبیده در ماجرای صلح حدیبیه به سال

۱. المعجز، ص ۷۵؛ انساب الاشراف، ج ۱، ص ۳۱۹؛ الطبقات، ج ۲، ص ۳۱۲.

۲. صحیح البخاری، ج ۸، ص ۱۲۴.

۳. المغازی، ج ۱، ص ۱۵۷، ۲۴۰؛ نک: السیره النبویه، ج ۱، ص ۶۸۵؛ البدء و التاريخ، ج ۵، ص ۸۷.

۴. المغازی، ج ۱، ص ۲۴۰، ۳۴۷؛ البدء و التاريخ، ج ۵، ص ۱۸۷؛ البدایة و النهایة، ج ۴، ص ۳۰.

۵. الکافی، ج ۸، ص ۲۸؛ غنیل الشرایع، ج ۱، ص ۷؛ الارشاد، ج ۱، ص ۸۳.

۶. المعارف، ص ۲۴۸؛ الاستیعاب، ج ۲، ص ۳۲۲.

ششم ق. از گواهان این صلح بود و نامش در کنار دیگر گواهان، بالای پیمان‌نامه نوشته شد.^۶ گویا به سبب با سواد بودن، در شمار شاهدان پیمان انتخاب شد. او در غزوه ذات السلاسل به سال هشتم ق.^۷، سریه خبث به سال هشتم ق.^۸ و به گفته ابن سعد (م. ۲۳۰ ق.) در همه جنگ‌های پیامبر رضی الله عنه و به سخن ابن حجر (م. ۸۵۳ ق.) در همه غزوه‌ها، جز غزوه تبوک به سال نهم ق. شرکت داشت.^۹ او در سریه خبث (سیف البحر) و ذی القصه به سال ششم ق. فرمانده سپاه بود. در سریه خبث، پیامبر رضی الله عنه او را همراه ۳۰۰ تن از مسلمانان به سوی قبیله‌ای از جُهنّه فرستاد.^{۱۰}

در غزوه ذات السلاسل پیامبر رضی الله عنه او را با گروهی از صحابه به کمک سپاهی به فرماندهی عمرو بن عاص (م. ۴۳ ق.) فرستاد. با این که او از عمرو بن عاص دل خوشی نداشت، به سبب پیروی از دستور پیامبر رضی الله عنه با عمرو کنار آمد و از این روی، پیامبر رضی الله عنه وی را تحسین کرد.^{۱۱} اخباری ناسازگار درباره حضور

۷. المغازی، ج ۲، ص ۶۱۲.

۸. اسد الغابه، ج ۳، ص ۷۴۲.

۹. الطبقات، ج ۳، ص ۴۱۲؛ ج ۷، ص ۲۶۹؛ تاریخ طبری، ج ۳، ص ۲۲.

۱۰. الطبقات، ج ۷، ص ۲۶۹.

۱۱. الاصابه، ج ۶، ص ۲۸.

۱۲. الطبقات، ج ۷، ص ۲۶۹.

۱۳. المغازی، ج ۲، ص ۷۷۰-۷۷۳؛ السیره النبویه، ج ۲، ص ۶۲۲-

۳۲۲؛ تاریخ طبری، ج ۳، ص ۳۲.

همراه ایشان فرستاد.^۸ نیز او به فرمان پیامبر ﷺ برای آموزش امور دینی به یمن رفت.^۹ هنگام دفن پیامبر ﷺ کسی را به دنبال او و فردی دیگر را در پی ابوطلحه فرستادند. ابوطلحه زودتر از ابو عبیدہ رسید و قبر پیامبر ﷺ را کند.^{۱۰}

◀ **ابو عبیدہ پس از پیامبر ﷺ:** ابو عبیدہ هنگام رحلت پیامبر ﷺ با سپاه اسامه رهسپار جنگ بود.^{۱۱} چون خبر وفات پیامبر ﷺ به سپاه رسید، با اسامه و عمر به مدینه بازگشت و در مراسم دفن پیامبر حضور یافت.^{۱۲} پس از رحلت پیامبر ﷺ و بیعت با ابوبکر، ماجرای ارتداد اعراب برخی نواحی پیش آمد. وی و عمر و سعد بن ابی وقاص از ابوبکر خواستند از اعزام سپاه اسامه به روم منصرف شود و ایشان را برای سرکوب کردن مرتدان بفرستد. ابوبکر نپذیرفت و تنها عمر را در مدینه نگاه داشت و دیگران را به سپاه اسامه ملحق کرد.^{۱۳}

ابو عبیدہ همراه عمر در سقیفه بنی ساعده

او در غزوه تبوک در دست است. منابع اهل سنت معتقدند وی در تبوک حضور نداشت^۱ و پیامبر ﷺ او را در مدینه باقی نهاده بود.^۲ برخی منابع شیعه معتقدند او از کسانی بود که قصد داشتند در بازگشت از غزوه تبوک با رم دادن شتر پیامبر ﷺ ایشان را ترور کنند.^۳

ابو عبیدہ در روز فتح مکه به سال هشتم ق. کنار پیامبر ﷺ بود و فرماندهی بخشی از سپاه را بر عهده داشت^۴ و پیشاپیش پیامبر وارد مکه شد.^۵ نیز او از گواهان پیمان نامه هیت های نمایندگی قبایل با پیامبر ﷺ بود.^۶ پیامبر او را برای تبلیغ و جمع آوری زکات به قبایل و مناطق مختلف فرستاد. او از سوی پیامبر ﷺ برای گرفتن جزیه به بحرین فرستاده شد و با اموالی که به دست آورده بود، به مدینه بازگشت و پیامبر ﷺ از بازگشت او خوشحال شد.^۷ هنگامی که گروهی از مردم نجران به حضور پیامبر آمده، از او خواستند تا فردی امین را به سوی آنان بفرستد، ایشان ابو عبیدہ را

۱. الاصابه، ج ۶ ص ۲۸.

۲. تاریخ الاسلام، ج ۴ ص ۱۱۳.

۳. الخصال، ج ۲ ص ۴۹۹.

۴. فتوح البلدان، ص ۵۲ تاریخ طبری، ج ۳ ص ۱۵۹.

۵. السیره النبویه، ج ۲ ص ۳۲۷، ۴۰۷؛ تاریخ طبری، ج ۳ ص ۱۵۹.

۶. المغازی، ج ۲ ص ۶۱۲؛ الطبقات، ج ۲ ص ۷۴-۷۵.

۷. مستند احمد، ج ۴ ص ۱۲۷؛ صحیح البخاری، ج ۴ ص ۶۲-۶۳.

دلائل النبوه، ج ۶ ص ۳۱۹.

۸. الطبقات، ج ۳ ص ۳۱۵؛ صحیح البخاری، ج ۸ ص ۱۲۳.

۹. الاستیعاب، ج ۴ ص ۱۷۱۱.

۱۰. الاستیعاب، ج ۴ ص ۱۷۱۰؛ الاصابه، ج ۴ ص ۴۷۶.

۱۱. السیره النبویه، ج ۲ ص ۶۶۴.

۱۲. المغازی، ج ۳ ص ۱۱۱۸.

۱۳. المغازی، ج ۳ ص ۱۱۲۰؛ السیره النبویه، ج ۲ ص ۶۶۳؛ تاریخ طبری، ج ۲ ص ۲۱۳.

۱۴. المغازی، ج ۳ ص ۱۱۲۰-۱۱۲۱.